

СЕМАНТИЧНА ГРАДАЦІЯ “НЕВИЗНАЧЕНОСТІ” У ФОРМАТІ ПЕРЕКЛАДУ

В.В. Михайленко

Людина у процесі пізнання навколишнього світу “організує свої знання за допомогою відповідних ідеалізованих когнітивних моделей” [1, 99], яким притаманний набір категорій, що представлені в мові відповідними полями (семантичними, лексико-граматичними, функціонально-семантичними та іншими єдностями зі своєю структурою та семантикою). Перекладач сприймає світ мовця через його висловлювання, таким же чином як малюк пізнає оточуючий світ, далі він передає своє відношення, тобто термінологічне визначення цих єдностей залежить від автора та його базової теорії [див. джерела термінів: 1, 99-110]. На нашу думку, першою фазою означення є невизначеність, приблизність, неточність двозначність, що є природним процесом формування визначеності.

Мовні проблеми невизначеності до недавнього часу були поза інтересами дослідників, тому що вони розглядалися як однорівневе явище, що робило їх периферійним конститuentом системи. Розвиток прагматики та її зв'язок з семантикою і комунікацією перевели категорію невизначеності у фокус лінгвістичного аналізу [див.: 2]. Для цього, вищого щабля необхідно було розглянути взаємозв'язок одиниць невизначеності з позиції мовця і реципієнта у структурі дискурсу різних типів. Отримані результати необхідні для зіставної лінгвістики, а також практики перекладу.

Справа в тому, що засади еквівалентного перекладу “невизначеності” передбачають перегляд через те, що функціонально-семантичні поля “невизначеності” в англійській та українській мовах не є конгруентними.

Семантична градація невизначеності в англійській мові та шляхи перетворення даної градації знаходяться у фокусі нашого дослідження.

Категорії двозначності (*ambiguity*) присвячено більше досліджень, ніж категорії невизначеності (*vagueness*), тому що остання, на думку деяких авторів, входить до складу першої. Диференціація зазначених понять потребує розробки певних семантичних конструктів. Традиційно двозначність (*ambiguity*) виступає характерною рисою висловлювань, які можуть мати більше одного значення. Невизначеність (*vagueness*), у свою чергу є також характеристикою висловлювання, яка заважає реципієнту “точно” прочитати значення висловлювання. Проте двозначність (*ambiguity*) нівелюється ситуацією мовлення в усній формі, а в письмовій формі – контекстом. Отже, реципієнт, який не є не лінгвістом, сприймає комунікативну інтенцію автора, закладену у висловлюванні, а не його можливі додаткові значення, закладені системою мови.

Дж. Ченел свідчить про поодинокі випадки двозначності (*ambiguity*) у мовленні, зумовлені здатністю слухача сприймати тільки одне значення [3, 35]. На нашу думку, це відбувається завдяки спільному тематичному простору мовця і слухача. Втім, читач або дослідник (детектив, психіатр, філософ-семантист, соціолог, аналітик) у пошуках глибинних смислів може виокремити декілька прошарків у семантиці висловлювання, для чого розробляється ціла низка контекстів. Стосовно *vagueness* семантики висловлювання, то воно має залишатися незмінним і у стилістично нейтральному контексті.

Проте питання двозначності (*ambiguity*) висловлювання спірне, тому що воно завжди декодується з позиції реципієнта, оскільки йдеться про особливість сприйняття висловлювання реципієнтом, в той час як мета самого мовця – прямий вплив на слухача за допомогою простого однозначного мовного висловлювання. Справа в тому, що комунікативна інтенція автора/мовця скерована на точне, пряме сприйняття висловлювання реципієнтом [4, 4].

У.Вейнрайх запропонував тест на двозначність (*ambiguity*) для слова з двома значеннями, зареєстрованими у словнику і відміченими у нейтральному контексті, а також невизначеність (*vagueness*) слова у висловлюванні, де можливе більш ніж одне його значення [5, 411].

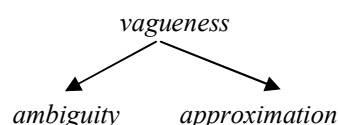
У процесі семантичного прочитання висловлювання, відміченого як двозначне (*ambiguous*) або невизначене (*vague*), виникає ще одна семантична категорія апроксимації. Взаємодія цих трьох категорій породжує питання про їх співвідношення – ще є загальним і що є частковим.

Дефініційний аналіз трьох лексем:

- a) *vagueness* - unclear, not precise, uncertain, indefinite, obscure, dim, faint, careless, incomplete, inaccurate [6;7]
- b) *ambiguity* - uncertain, unclear, vague, not obvious, confusing mixture, a lack of clear and exact use of words [6;7]
- c) *approximation* - estimation, number, amount, time, calculation, close to the correct figure, nearly exact, similar to, not exactly the same [6;7]

може призвести до побудови таких відносин:

1

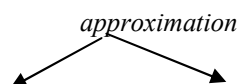

де *vagueness* розглядається як “невизначеність”, *ambiguity* – “двозначність”; а *approximation* – “приблизність”;

2

vagueness → *approximation* → *ambiguity*, де невизначеність редукується до двозначності;

3

де приблизність складається з опозиції **двозначність : N-значність**, що приводить до розмитості значення;

4   *approximation* → *ambiguity* → *vagueness*, або

5   [*approximation*] : [*ambiguity* : *vagueness*],

де *ambiguity* може слугувати межею між приблизністю та невизначеністю.

Аналіз семантики трьох складових свідчить, що *approximation* вказує на приблизність (деяку точність) числа, ця відносна точність змінюється на двозначність і далі перетворюється на невизначеність.

Отже, у традиційній лінгвістиці зазначена тріада об'єднується бінарною граматичною опозицією - неозначеність : означеність,

кожний член якої може бути представлений в англійській та українській мовах функціонально-семантичним полем із власною домінантою:

– ФСП “неозначеність” з неозначеним артиклем у ролі домінанти;

– ФСП “означеність” – з означеним артиклем у ролі домінанти.

“Означеність” потребує виокремлення своєї семантичної категорії типу *determination*, що передбачає точність, контроль, підрахунок. Вочевидь кожна складова ФСП “неозначеності” може протистояти “означеності”. В інших термінах дану опозицію можна представити як апроксимація : детермінація.

Семантичний аналіз допоміг встановити конструкти для диференціації значення визначеності/невизначеності, які можуть побудувати певну семантичну шкалу в англійській мові. Зіставне дослідження даної шкали та засоби її вираження в англійській, російській та українській мовах вказує на основну рису (домінанту) ФСП: присутність (в англійській мові) та відсутність (у російській та українській мовах). Таким чином, відбуваються функціональні зсуви у ФСП: англійський артикль як лексико-граматична категорія заміщується займенником, іншою лексико-граматичною категорією, тобто тут відбувається однорівневий зсув, тоді як при заміщенні артикля синтаксичною перестановкою підмета та присудка відбувається міжрівневий зсув, що набагато важче піддається усному перекладу, особливо синхронному перекладу. Відповідно при перекладі з одної артиклевої мови, наприклад, англійської, на іншу артиклеву, наприклад, німецьку або французьку, наприклад:

англ. the – a/an;

нім. der/das/die – ein;

франц. le/la – un, une

відбувається еквівалентна трансформація, що забезпечується системою мови джерела і мови перекладу. ФСП: “будь-яка категорія мови перекладу формально відповідає даній категорії у мові-джерела” [8, 55] завдяки функціонуванню у системі мови в обох мовах.

Російська та українська мови, за відсутності лексико-граматичної категорії артикля, виражають значення невизначеності: визначеності за допомогою різних класів займенників (щось, хтось, що-небудь, яке-небудь, якийсь) або прислівників (близько, коло, майже, трохи не, мало не, біля). В англійській мові існує загальне функціонально-семантичне поле означення (*determiners*), яке включає, наприклад, *this/those, that/those, every (-one, -body), each, no (one, -body, -thing), some (-one, -body)*. Зазначене поле може вирізняти два окремих поля – апроксимації (*almost, nearly*) та детермінації (*the, a/an, some, all*), що представляють певну семантичну опозицію [9, 64-65].

Додатково семантичні зсуви в українському висловлюванні також можуть бути виражені синтаксичними трансформаціями у термінах “тема: рема” (відома/стара інформація : нова/невідома інформація), що важливо для практики перекладу, де перекладач покладається головним чином на свою інтуїцію, тому що до цього часу чіткої диференціації між цими концептами не розроблено [10, 21-24]. Відсутність формальної еквівалентності на рівні фрази у структурі висловлювання змушує реципієнта провести деякі перетворення у дискурсі-джерела. Це, у свою чергу, викликає трансформацію дискурсної еквівалентності. Дискурсним еквівалентом у перекладі вважається певна частина дискурсу з трансформованою одиницею в зв'язку з відсутністю формального еквівалента у мові перекладу. Такий тип перекладу можливий при семантизації певної одиниці у дискурсі-джерела, що природно викликає дискурсні трансформації у дискурсі-перекладу. Отже дискурсним еквівалентом є та частина дискурсу-перекладу, яка змінюється при зміні дискурса – джерела. Основне правило перекладу – це екстраполяція вірогідних значень дискурсних еквівалентностей.

Зміни вираження категорії означеності – неозначеності, відмічені у всіх мовах, хоча типологія цих засобів різна – вони різняться від мови до мови за своєю внутрішньою структурою і функціональною семантикою [11, 349]. Зіставне мовознавство передбачає дослідити всі засоби вираження категорії для подальшої типології мовних категорій, що також необхідно для теорії та практики перекладу. При синхронному перекладі перекладачу необхідні стали трансформації, відомі носіям мови перекладу, а неологічні введення у дискурс перекладу можуть викликати зміну стилістичного характеру, що в свою чергу, призведе до неправильного сприйняття висловлювання.

SUMMARY

Semantic scaling of the category of vagueness in English is in the focus of the present research. The related categories of approximation and ambiguity together with that of indefiniteness can form the space of vagueness. The contrastive-typological investigation of the referred concept is a consequence of the semantic analysis which is of great necessity for determining English-Ukrainian correspondences in conference translation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. И.Б.Шатуновского. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
2. Wierzbicka A. Precision in vagueness: The Semantics Of English Approximatives // Journal of Pragmatics. – 1986. – 10. – Pp. 597-614.
3. Channell Joanna. Vague Language / Describing English Language. Series Editors J.Sinclair, R.Carter. – Oxford: OUP, 1944. – 225 p.
4. Zwicky A. and Sadock J. Ambiguity tests and how to fail them // J.Kimball (ed.). Syntax and Semantics. – New York: Academic Press, 1975.
5. Weinreich U. Explorations In Semantic Theory // Sebeok T.A. (ed.) Current Trends In Linguistics. - The Hague: Mouton, 1966.
6. Collins Cobuild English Language Dictionary. - Glasgow: Harper Collins Manufacturing, 1993. – 1703 p.
7. Macmillan English Dictionary For Advanced Learners. - Oxford: Macmillan Education, 2002. - 1692 p.
8. Катфорд Дж.К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики: Пер. с англ. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 208 с.
9. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of The English Language. – Harlow: Longman Group Limited, 2000. – 1779 p.
10. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. – М.: УРАО, 2000. – 208 с.
11. Николаева Т.М. Определённости – неопределённости категория // Лингвистический энциклопедический словарь. Глв. ред. Ярцева В.Н. – М.: СЭ, 1990 – С. 349.